

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04 UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
ZESPÓŁ REALIZACJI 00 - 503 W A R S Z A W A
BADAŃ 621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17 TELEFAX 629 - 40 - 89
INTERNET: <http://www.korpo.pol.pl/cbos> E-mail: cbos@pol.pl

BS/140/125/94

SFERY POZAZAWODOWEJ AKTYWNOŚCI POLAKÓW

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, SIERPIEŃ '94

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

Nasze życie składa się z wielu różnych zachowań, czynności i działań. Jedne wykonujemy często, inne - od czasu do czasu, jeszcze inne - bardzo rzadko albo wcale. Zależy to w pewnym stopniu od charakteru samej czynności, tego, czy jest ona związana z naszą codzienną egzystencją (zakupy, praca, odpoczynek) czy też z naszymi zainteresowaniami lub upodobaniami. Zależy także od tego, kim jesteśmy, jakie obowiązki na nas spoczywają, jakie mamy potrzeby i możliwości, jak dalece jesteśmy zaangażowani w różne sprawy. Poza pracą zawodową możemy koncentrować się na domu i rodzinie, spędzaniu czasu wolnego, życiu towarzyskim, rozrywkach, ale możemy też angażować się w sprawy szersze, być aktywni społecznie, działać w różnych organizacjach.

W badaniu¹ proszono ankietowanych, by wybrali te czynności - poza pracą zawodową - które wykonują stale lub bardzo często oraz takie, które zdarza im się wykonywać od czasu do czasu, bardzo rzadko lub nigdy.

Ogólny obraz aktywności pozazawodowej

Zamieszczona na końcu tabela zawiera wykaz czynności, o które pytano badanych. Uporządkowano je biorąc łącznie pod uwagę odsetek wykonujących je **czasem** i **często**, co daje ogólny obraz tego, co robimy poza pracą zawodową, czym się - według własnych ocen - zajmujemy, a czym - nie.

Widoczny jest podział na dwie grupy: pierwsza (pozycje od 1 do 20) obejmuje czynności, które wykonuje (czasem lub często) większość (62-96%) badanych, a druga - mniej niż połowa respondentów.

---

¹ Badanie "Bezradność społeczna" - finansowane przez Komitet Badań Naukowych - zrealizowano na zlecenie Instytutu Studiów Społecznych UW w dniach 21 stycznia - 10 lutego '94 na 1660-osobowej reprezentatywnej próbie losowej dorosłej ludności Polski.

Możemy wyróżnić kilka rodzajów powszechnie wykonywanych czynności:

1) czynności koncentrujące się wokół domu i życia rodzinnego (robienie zakupów, sprzątanie, gotowanie, ale także majsterkowanie, hodowanie roślin, remontowanie lub urządzenie mieszkania, zajmowanie się dziećmi, odwiedzanie rodziny). Towarzyszyć im mogą, również powszechne, rozmowy z sąsiadami,

2) do drugiego rodzaju zaliczamy te, które wiążą się z uczestnictwem w kulturze masowej i spędzaniem wolnego czasu (oglądanie telewizji, czytanie gazet i tygodników, słuchanie radia i muzyki, czytanie książek, rozwiązywanie krzyżówek, spotkania towarzyskie),

3) trzeci rodzaj stanowią czynności związane z życiem religijnym badanych (chodzenie do kościoła, modlenie się), wykonuje je cztery piąte respondentów,

4) takie czynności, jak wyjazdy z domu (do pracy, załatwić sprawy), załatwianie spraw w urzędach wskazuje prawie dwie trzecie badanych. Należą tu także: praca na własnej działce lub przy samochodzie i inne tego typu działania, które stanowią odbicie powszechności posiadania niektórych dóbr,

5) wśród czynności, którymi zajmuje się znaczny odsetek badanych (ale mniej niż połowa), na pierwszym miejscu są zajęcia związane z sytuacją materialną. Pracą dorywczą na roli czy uprawą ziemi zajmuje się około 40% badanych. Dorabia ekstra do pensji bądź zasiłku, renty, emerytury około jednej trzeciej respondentów.

W sumie starania związane z posiadanymi dobrami (mieszkaniem, działką, samochodem) i wysiłki na rzecz poprawy swej sytuacji materialnej są zajęciami, którym duża część badanych poświęca czas poza pracą zawodową.

Przeciwieństwem czynności, które można określić aktywnymi staraniami o własne sprawy, są te, które polegają na pasywnym spędzaniu czasu (niewielki odsetek badanych deklaruje, że wykonuje je często, ale znacznie większy, że czasem): stanie lub siedzenie przed domem czy wyglądanie przez okno (46%), leżenie w domu i nierobienie niczego (38%), w pewnym stopniu także picie piwa, wódki czy wina (44%).

W różnego rodzaju rozrywkach i rekreacji poza domem uczestniczy tylko 30% (lub mniej) badanych. Zaliczyć tu należy: kibicowanie, czyli chodzenie na mecze ulubionych drużyn i zawodników, uprawianie sportu, łowienie ryb czy polowanie (znacznie mniejszy odsetek), spędzanie czasu w kawiarniach, restauracjach, na dyskotekach oraz chodzenie do kina, teatru, na koncerty i wystawy.

Do najrzadziej wskazywanych należą czynności związane z różnego rodzaju aktywnością społeczną - od robienia czegoś społecznie w sąsiedztwie lub gminie, po działalność w związkach zawodowych czy partii politycznej. Nie więcej niż po 25% badanych deklaruje, że czasem lub często bierze udział w różnego rodzaju inicjatywach w zakładzie pracy, udziela się w szkole, działa na rzecz najbliższego sąsiedztwa, gminy czy parafii, opiekuje się kimś (starszym, chorym lub niepełnosprawnym) spoza rodziny. Pozostałe rodzaje aktywności, uwzględnione w kwestionariuszu, wskazywało kilkanaście lub tylko kilka procent badanych (np. działanie w zarządzie, radzie, komitecie, w związkach zawodowych czy partii politycznej).

Częściej więc bierzemy udział w tym, co wynika ze społecznych i instytucjonalnych ram (pracy, szkoły czy uczelni, społeczności lokalnej czy religijnej), w jakich na co dzień żyjemy niż w tym, co wykracza poza te ramy i wymaga dodatkowego formalnego zaangażowania. Dotyczy to zwłaszcza organizacji o szerszym charakterze (np. ogólnospołecznym czy politycznym) i znajduje odzwierciedlenie w widocznym spadku zainteresowania ich działalnością.

Ogólny obraz nie ulegnie istotnej zmianie, jeśli weźmiemy pod uwagę odsetek tylko tych osób, które dane czynności wykonują często. Czynnościami częstymi dla blisko połowy lub więcej badanych są: zajmowanie się domem, zakupy, oglądanie telewizji, słuchanie radia i muzyki, czytanie gazet i tygodników, hodowanie kwiatów i roślin, odwiedzanie rodziny, rozmowy z sąsiadami oraz chodzenie do kościoła i modlenie się, a więc te, które należą do najpowszechniejszych.

Czynności mające charakter różnego rodzaju społecznej aktywności pozostaną na końcu listy; większość z nich - z wyjątkiem opiekowania się kimś, brania udziału w inicjatywach w zakładzie pracy i udzielania się w szkole - to czynności częste dla mniej niż 5% badanych.

Przejdziemy teraz do szczegółowego omówienia różnych sfer aktywności pozazawodowej, które wyodrębniliśmy w wyniku analizy uzyskanych wyników².

Uczestnictwo w kulturze masowej

Uczestnictwo w kulturze masowej stanowi wyraźnie wyodrębniającą się sferę zachowań, do której należą - spośród wymienionych w kwestionariuszu - następujące czynności:

- oglądanie telewizji [1],
- czytanie gazet, tygodników [5],
- słuchanie radia [6],
- słuchanie muzyki w domu [8],
- czytanie książek (nie tylko fachowych) [12],
- rozwiązywanie krzyżówek i innych gier tego rodzaju [15].

Są to czynności powszechne, wykonuje je (czasem lub często) większość badanych - od 67% (rozwiązywanie krzyżówek) do 96% (oglądanie telewizji). Aż cztery czynności (oglądanie telewizji, słuchanie radia, czytanie gazet, słuchanie muzyki) należą także do pierwszej dziesiątki wykonywanych przez badanych często. Częściej (z wyjątkiem oglądania telewizji) wykonują je kobiety niż mężczyźni. Książki czyta często 37% kobiet i 26% mężczyzn, a krzyżówki rozwiązuje (odpowiednio) 34% i 26% respondentów.

Wszystkie te czynności (z wyjątkiem oglądania telewizji i w pewnym stopniu słuchania radia) zależą od wieku ankietowanych - im młodszy wiek, tym większy odsetek osób je deklaruje i są to dla nich zajęcia częste, choć w przypadku czytania gazet i tygodników wzrasta on nieco w kategorii osób w wieku średnim. Wiek nie różnicuje oglądania telewizji, ale w starszych kategoriach wiekowych (45-54 i 55-64 lata) więcej jest osób, które oglądają ją często. Ludzie starsi (55-64 lata) częściej niż inni słuchają radia, ale nie tak często jak młodzież (do 24 lat), która, jak łatwo się domyślić, najczęściej słucha muzyki w domu.

---

²Przy każdej czynności podano w nawiasie miejsce, jakie zajmuje ona na liście. Pozycje 1-20 obejmują czynności, które wymienia ponad 50% badanych.

Z wyjątkiem oglądania telewizji i słuchania radia, wszystkie te czynności są częściej wymieniane przez mieszkańców większych miast niż miasteczek i wsi, choć w małych miastach (do 20 tys. ludności) mieszkańcy szczególnie często słuchają muzyki w domu (co może być w pewnym stopniu wynikiem wpływu podkultury młodzieżowej), a także radia - częściej nawet niż w dużych miastach.

Ogólnie można stwierdzić - z zastrzeżeniem, iż nie dotyczy to oglądania telewizji - że im wyższe wykształcenie badanych, tym większy odsetek osób wykonuje dane czynności i robi to często. W przypadku czytania książek, gazet i tygodników jest to bardzo wyraźna zależność, słabsza - jeśli chodzi o pozostałe czynności.

Podobny jest związek między uczestnictwem w kulturze a przynależnością badanych do grup społeczno-zawodowych: najmniejszą aktywność w tej sferze wykazują rolnicy (a wśród niepracujących - renciści i emeryci); nieco większą robotnicy niewykwalifikowani i wykwalifikowani, a największą - pracownicy fizyczno-umysłowi, umysłowi niższego szczebla, inteligencja i kadra kierownicza (największy odsetek osób podejmujących omawiane czynności i to często).

Prywatni przedsiębiorcy zajmują pozycję pośrednią - zbliżoną do pracowników fizyczno-umysłowych lub robotników. Jednak znacznie mniejszy odsetek przedsiębiorców (mniejszy nawet niż rolników) słucha radia i muzyki w domu czy też często ogląda telewizję, zapewne z powodu braku czasu lub inaczej zaspokajają potrzeby.

Bardzo wyraźny jest związek między wysokością dochodów a intensywnością uczestnictwa w kulturze (z wyjątkiem oglądania telewizji, które nie różnicuje ludzi o różnych dochodach); im wyższe dochody, tym większy odsetek osób często czytających i słuchających, a także wykonujących w ogóle te czynności.

Podsumowując należy stwierdzić, że uczestnictwo w kulturze masowej (z wyjątkiem oglądania telewizji) jest zróżnicowane i rośnie wraz z:

- ◆ wykształceniem,
- ◆ statusem społeczno-zawodowym,

- ◆ dochodami,
- ◆ ma bardziej miejski niż małomiasteczkowy czy wiejski charakter,
- ◆ jest na ogół częstsze wśród ludzi młodych niż starszych oraz wśród kobiet.

Zajmowanie się domem. Kontakty rodzinne

Chodzi o następujące czynności:

- robienie zakupów [4],
- zajmowanie się domem (gotowanie, sprząatanie) [11],
- hodowanie kwiatów, roślin [14],
- chodzenie na spacer z dziećmi, wnukami; bawienie się z nimi [16],
- szycie [24].

Można tu także zaliczyć odwiedzanie rodziny [2], choć jest to czynność - ze względu na jej powszechność - charakterystyczna nie tylko dla tego rodzaju zajęć, wiąże się też bowiem ze sferą życia religijnego, spędzaniem wolnego czasu czy załatwianiem czegoś.

Zajęcia, takie jak zakupy, wykonuje często 63% respondentów, a opiekę nad dziećmi sprawuje 31% ankietowanych. Prawie wszystkie wymienione czynności - z wyjątkiem szycia - wykonywane są, przynajmniej czasem, przez ponad połowę badanych.

Ich wyróżnikiem jest to, że częściej zajmują się nimi kobiety niż mężczyźni, co świadczy o trwałości tradycyjnego podziału zajęć domowych i ról w rodzinie.

Ponad trzykrotnie więcej kobiet (87%) niż mężczyzn (26%) często zajmuje się domem (gotowanie, sprząatanie). Dużo więcej też często robi zakupy (79% kobiet wobec 45% mężczyzn), chodzi na spacer i bawi się z dziećmi (odpowiednio 38% i 23%), hoduje kwiaty, rośliny (61% i 29%) i niemal tylko one często szyją (20% i 1%).

Są to czynności charakterystyczne dla niepracujących zawodowo gospodyń domowych, pracowników umysłowych niższego szczebla lub fizyczno-umysłowych, osób z wykształceniem wyższym niż podstawowe. Wysokość dochodów nie wpływa na aktywność związaną z

prowadzeniem domu i rodziną. Nieco częściej wymieniają te czynności mieszkańcy miast - zwłaszcza małych i średnich - niż wsi.

Kontakty rodzinne to dla rolników, robotników zajęcie równie częste, jak dla wspomnianych grup społeczno-zawodowych, co świadczy o istnieniu silnych więzi rodzinnych.

Czynności te wykonują częściej osoby w wieku 25-44 lata - wyjątkiem są spacery i zabawy z dziećmi (częste zajęcie także osób starszych, w wieku 55-64 lata) oraz hodowanie roślin (tym częstsze, im starszy wiek). Wyraźnie rzadziej natomiast wykonuje je młodzież (do 24 lat) - uczniowie i studenci.

Omówione zajęcia należą wprawdzie do powszechnych, ale - zgodnie z tradycyjnymi wzorcami społecznymi - wykonywane są szczególnie przez:

- ◆ kobiety,
- ◆ osoby w wieku 25-45 lat, w większym stopniu obciążone obowiązkami rodzinnymi i domowymi,
- ◆ niepracujące zawodowo gospodynie domowe lub pracowników umysłowych niższego szczebla i fizyczno-umysłowych, z wykształceniem głównie zawodowym i średnim,
- ◆ mieszkańców miast (zwłaszcza małych i średniej wielkości) częściej niż mieszkańców wsi.

Życie religijne

Z dziedziny życia religijnego uwzględniono w kwestionariuszu następujące wymiary:

- chodzenie do kościoła [9],
- modlenie się [10],
- robienie różnych rzeczy w parafii [38].

Dwie z wymienionych czynności - chodzenie do kościoła i modlenie się - wykonuje czasem lub często łącznie ponad 80% badanych. Obie stanowią częste zajęcia dla odpowiednio 48% i 44% respondentów. Działalnością na rzecz parafii zajmuje się prawie jedna czwarta

ankietowanych, ale tylko 4% wykonuje ją często. Istnieje zatem znaczna różnica między tymi rodzajami aktywności.

Znacznie większy odsetek kobiet niż mężczyzn często chodzi do kościoła i modli się, natomiast w prace na rzecz parafii zaangażowany jest większy odsetek mężczyzn, co może wynikać z charakteru tych prac.

Chodzenie do kościoła, modlenie się, a także działalność na rzecz parafii są częstsze wśród osób starszych (zwłaszcza w wieku ponad 45 lat) niż młodszych.

Wyraźna też jest zależność tych czynności od miejsca zamieszkania respondentów - im mniejsza miejscowość, tym większa religijność i częstsze wykonywanie prac w parafii (najwięcej i najczęściej - na wsi). W dużych miastach chodzi do kościoła 65% badanych (31% często), a na wsi - 94% (58% często). Podobnie kształtuje się ta zależność, jeśli chodzi o modlenie się, słabiej natomiast w odniesieniu do działalności na rzecz parafii.

Religijność badanych wiąże się z ich wykształceniem: im jest ono niższe, tym częstsze chodzenie do kościoła, modlenie się, wykonywanie prac w parafii. Jednak wśród osób z wykształceniem wyższym, które pracują na rzecz parafii, większy jest odsetek osób, które robią to często niż wśród innych. Wprawdzie tylko 14% badanych z wyższym wykształceniem pracuje dla parafii, ale aż 8% osób robi to często.

Jeśli chodzi o grupy społeczno-zawodowe, to chodzi do kościoła i modli się największy odsetek rolników, robotników, pracowników fizyczno-umysłowych, gospodyń domowych, rencistów i emerytów, bezrobotnych oraz pracowników umysłowych niższego szczebla. Małą religijnością charakteryzują się uczniowie i studenci oraz prywatni przedsiębiorcy, a najmniejszą - inteligencja i kadra kierownicza.

Podobnie jest z działaniami na rzecz parafii. Jeśli jednak osoby należące do kadry kierowniczej i inteligencji oraz uczniowie i studenci angażują się w prace na rzecz parafii, to aż co druga osoba (spośród inteligencji i kadry kierowniczej) lub co trzecia (spośród uczniów i studentów) robi to często. Są to proporcje nie występujące w żadnej innej grupie (mniej niż jedna czwarta rencistów i emerytów, mniej niż jedna piąta gospodyń domowych i mniej niż jedna szósta rolników i przedsiębiorców, spośród tych, którzy angażują się w prace na rzecz parafii).

Może to świadczyć o głębszych motywacjach i bardziej świadomym uczestnictwie tych osób w tej sferze życia.

Wyraźny jest także związek religijności z dochodami - im niższe dochody, tym większa religijność (chodzenie do kościoła, modlenie się) i większy odsetek osób wykonuje coś, przynajmniej czasem, dla parafii. Jednak odsetek badanych często wykonujących prace na rzecz parafii - w porównaniu z osobami w ogóle podejmującymi takie czynności - wzrasta wraz z dochodami, co ponownie wskazuje na istnienie grupy osób mających wyższą pozycję społeczną, aktywnie zaangażowanych w życie społeczności religijnej.

Podsumowując trzeba podkreślić, że życie religijne, choć jest powszechnym wzorem zachowań, najsilniej obecne jest w życiu:

- ◆ osób starszych i kobiet,
- ◆ ludzi mieszkających na wsi i w małych miastach,
- ◆ mających niższe wykształcenie i dochody, niższy status społeczno-zawodowy, ale
- ◆ więcej jest osób bardziej zaangażowanych wśród respondentów z wyższym wykształceniem i pozycją społeczną, działających na rzecz parafii.

Różne zajęcia, dodatkowe prace i starania związane z własnymi sprawami

Jest to dość szeroki i niezbyt jednolity zestaw różnych czynności i działań. W jego skład wchodzi:

- majsterkowanie, robienie różnych rzeczy w domu [13],
- wyjazdy z domu (do pracy, załatwić sprawy) [17],
- załatwianie spraw w urzędach [18],
- robienie różnych rzeczy na działce, przy samochodzie itp. [19],
- remontowanie albo urządzenie mieszkania [20],
- czytanie różnych raportów gospodarczych, kursów, notowań [21],
- dorywcza praca na roli, uprawianie ziemi [25],
- praca, żeby coś ekstra dorobić do pensji (zasiłku, renty) [27],

- uczenie się czegoś dodatkowo (np. języka, pracy na komputerze, jazdy samochodem) [32],
- budowanie domu [44].

Pięć pierwszych czynności podejmuje, czasem lub często, większość (prawie dwie trzecie) badanych. Tylko dorywcza praca na roli (47%), czytanie raportów gospodarczych (46%), dorabianie (37%), uczenie się czegoś dodatkowo (28%) oraz budowa domu (10%) nie są zajęciami tak powszechnymi. Niektóre spośród nich są zarazem zajęciami częstymi dla znacznego odsetka mieszkańców Polski - wyjazdy z domu do pracy lub w celu załatwienia spraw (34%), robienie różnych rzeczy na działce, przy samochodzie itp. (34%), robienie różnych rzeczy w domu, majsterkowanie (33%), a nawet dorywcza praca na roli (23%).

Charakterystyczne dla tych wszystkich czynności jest to, że wykonują je częściej mężczyźni niż kobiety. Dla przykładu - znacznie większy odsetek mężczyzn (83%) niż kobiet (61%) zajmuje się majsterkowaniem, robieniem różnych rzeczy w domu. Dla ponad dwukrotnie większego odsetka mężczyzn (47%) niż kobiet (22%) są to zajęcia częste. Znacznie częstsze są jednak: remontowanie lub urządzenie mieszkania, prace na działce czy przy samochodzie itp.

Dużo większy odsetek mężczyzn (46%) niż kobiet (29%) pracuje, żeby coś dorobić, czyta raporty gospodarcze (52% wobec 40%), więcej też mężczyzn (47%) niż kobiet (29%) wyjeżdża z domu (do pracy lub załatwić sprawy).

Wszystkie wymienione czynności (z wyjątkiem uczenia się czegoś dodatkowo - w tym przypadku im młodszy wiek, tym większy odsetek badanych uczy się dodatkowo, np. języków obcych, pracy na komputerze, jazdy samochodem) to częściej zajęcia osób w wieku 25-44 lata, a więc młodych (ale nie młodzieży) i w wieku średnim, na ten okres życia bowiem przypada największa aktywność związana z "urządzaniem się".

Są to także na ogół (z pewnymi wyjątkami, jak wspomniane uczenie się i wyjazdy z domu, w przypadku których jest odwrotnie) zajęcia częściej podejmowane przez mieszkańców wsi i małych miast niż większych. Nie ma natomiast wyraźnych różnic między mieszkańcami wsi, małych i większych miast, jeśli chodzi o remontowanie lub urządzenie mieszkania i dorabianie.

Takie cechy badanych, jak wykształcenie i wysokość dochodów nie wiążą się w sposób jednolity z czynnościami należącymi do tej grupy zajęć. Jednak wyjazdy z domu (do pracy, w celu załatwienia spraw), uczenie się czegoś dodatkowo i czytanie raportów gospodarczych są tym częstsze, im wyższe wykształcenie i dochody badanych. Dorabianie jest czynnością wymienianą najczęściej przez osoby z wykształceniem wyższym oraz mające najwyższe dochody. Wszystkie czynności, o których tu mówimy, częściej wykonują osoby pracujące, ale poszczególne zajęcia są mniej lub bardziej charakterystyczne dla różnych grup społeczno-- zawodowych. Na przykład majsterkowanie, robienie różnych rzeczy w domu jest częściej wymieniane przez rolników, robotników wykwalifikowanych i pracowników fizyczno- -umysłowych. Ci ostatni wyróżniają się także pracą na działce czy przy samochodzie (82% ogółem, a 49% często). Dorywczą pracą na roli, uprawianiem ziemi zajmują się nie tylko rolnicy, ale i robotnicy niewykwalifikowani, a także znaczny odsetek bezrobotnych (46%).

Sprawy w urzędach załatwiają przede wszystkim prywatni przedsiębiorcy (aż 91% spośród nich); dwa razy większy odsetek (51%) niż przedstawiciele innych grup robi to często. Na drugim miejscu znajdują się rolnicy (79% ogółem, 20% często), następnie inteligencja i kadra kierownicza (71% ogółem, 22% często), pracownicy umysłowi niższego szczebla (73% ogółem, 13% często).

Praca dodatkowa (w celu dorobienia do pensji, emerytury, zasiłku) to zajęcie przede wszystkim kadry kierowniczej i inteligencji (52% ogółem); dla takiego samego odsetka (24%) pracowników fizyczno-umysłowych, jak dla inteligencji jest to zajęcie częste. Mniejszy niż w innych grupach społeczno-zawodowych jest odsetek dorabiających emerytów i rencistów (26%), ale aż ponad połowa spośród tych, którzy dorabiają, czyni to często (16%).

Budową domu zajmują się najczęściej rolnicy (24%) i prywatni przedsiębiorcy (23%).

Większość omawianych zajęć to czynności wprawdzie powszechne, jednak bardziej charakterystyczne dla:

- ◆ mężczyzn niż kobiet,
- ◆ osób pracujących,

- ◆ młodych i w średnim wieku,
- ◆ na ogół (oprócz wskazanych wyjątków) dla mieszkańców wsi i mniejszych miast.

Różne rodzaje aktywności w sprawach prywatnych charakteryzują poszczególne grupy społeczno-zawodowe, co związane jest z ich zróżnicowanymi potrzebami.

Rozrywki, życie towarzyskie i sport

Objęty tu wspólnym tytułem zbiór czynności związanych jest przede wszystkim ze spędzaniem wolnego czasu poza domem. Należą do niego:

- spotkanie się towarzysko z przyjaciółmi, kolegami [7],
- kibicowanie "na żywo" jakiejś drużynie, zawodnikom [28],
- uprawianie sportu [29],
- chodzenie do kawiarni, restauracji [30],
- chodzenie do teatru, kina, na wystawy, koncerty [31],
- chodzenie na dyskoteki, inne zabawy [37],
- robienie czegoś przy organizowaniu sportu [40].

Dodać tu można, choć z zastrzeżeniami, dwa typy czynności, które omówimy osobno. Chodzi o łowienie ryb, polowanie [41] oraz picie (piwa, wódki, wina) [23].

Prawie wszystkie te czynności (oprócz spotkań towarzyskich) nie są wprawdzie powszechne, ale nie są też rzadko spotykane. Wykonuje je od 24% (dyskoteki, zabawy) do 31% (kibicowanie "na żywo") respondentów, jednak często tylko od 3% (organizowanie sportu), 5% (kawiarnia, restauracja) do 8% (uprawianie sportu) i 10% (kibicowanie) badanych, a więc stosunkowo niewielka, aktywna mniejszość.

Bardzo powszechne są natomiast spotkania towarzyskie z przyjaciółmi czy kolegami, wymienia je aż 86% respondentów, przy czym prawie jedna trzecia ankietowanych często bierze w nich udział.

W tym, co związane ze sportem, wyraźnie częściej biorą udział mężczyźni. W przypadku pozostałych zachowań różnice między mężczyznami a kobietami nie są duże (4-5%), jeśli chodzi o osoby w ogóle wykonujące daną czynność (z wyjątkiem chodzenia do kawiarni, restauracji - wtedy ta różnica sięga 8%), lub nie występują - kino, teatr, koncerty, wystawy. Osób aktywnych, a więc takich, które robią coś często, jest prawie tyle samo wśród kobiet, co i wśród mężczyzn, z niewielką nawet przewagą kobiet, jeśli chodzi o chodzenie do teatru, kina, na wystawy, koncerty.

Wszystkie te czynności to głównie zajęcia ludzi bardzo młodych (do 24 lat), które wielokrotnie większa część młodzieży niż członków innych grup wiekowych wykonuje często. Im starszy wiek, tym zwykle znacznie mniejszy odsetek osób je podejmuje.

We wszystkich rozrywkach, o których tu mowa, w życiu towarzyskim i sporcie (z wyjątkiem jego organizowania) uczestniczą w większym stopniu mieszkańcy miast niż wsi. Na ogół też wraz z wielkością miasta wzrasta odsetek osób biorących w nich udział.

Im wyższe dochody, tym większa aktywność w sferze rozrywek, życia towarzyskiego i sportu, a im wyższe wykształcenie, tym większy odsetek osób spotyka się towarzysko z przyjaciółmi, kolegami, chodzi do kawiarni, restauracji oraz uprawia sport i zajmuje się jego organizacją. Chodzeniem na dyskoteki i zabawy oraz kibicowaniem "na żywo" wyróżniają się natomiast osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym i średnim, a biorąc pod uwagę grupy społeczno-zawodowe - robotnicy wykwalifikowani i pracownicy fizyczno-umysłowi.

Spośród wszystkich grup społeczno-zawodowych rolnicy charakteryzują się najmniejszą aktywnością w omawianej sferze zachowań. Kadra kierownicza i inteligencja wyróżniają się aktywnością w sferze rozrywki kulturalnej (teatr, kino, wystawy, koncerty) oraz, co ciekawe, uprawiania i organizowania sportu.

Dwie szczególne czynności - picie (piwa, wina, wódki) oraz łowienie ryb i polowanie - można zaliczyć do sfery rozrywek i życia towarzyskiego lub sportu jako podobne w charakterze bądź towarzyszące innym czynnościom z tej sfery, choć picie może też często współwystępować z aktywnością związaną z innymi zajęciami i załatwianiem spraw lub z biernym, bezczynnym spędzaniem czasu.

Obie czynności znacznie częściej wykonują mężczyźni niż kobiety - szczególnie łowienie ryb, polowanie. Są one przeciwieństwem tradycyjnie kobiecych zajęć związanych z domem (są z nimi ujemnie skorelowane), wskazują je częściej osoby młodsze (do 44 lat) niż starsze.

Łowienie ryb i polowanie nie wiążą się w sposób wyraźny z miejscem zamieszkania, wykształceniem i dochodami. Zdecydowanie jednak większy niż w innych grupach społeczno-zawodowych odsetek osób zajmuje się łowieniem lub polowaniem wśród robotników niewykwalifikowanych (w tej grupie znacznie większy też odsetek robi to często), rolników oraz prywatnych przedsiębiorców. Pije - albo raczej przyznaje się do tego - nieco większy odsetek mieszkańców miast dużych (ponad 500 tys. ludności), osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym, robotników wykwalifikowanych i pracowników fizyczno-umysłowych oraz prywatnych przedsiębiorców. Wraz ze wzrostem dochodów wzrasta wyraźnie odsetek osób, które robią to często.

Podsumowując można stwierdzić, że częściej poświęcają czas na rozrywki, życie towarzyskie i sport:

- ◆ mieszkańcy miast niż wsi,
- ◆ osoby młode i bardzo młode (im starsi, w tym mniejszym stopniu biorą udział),
- ◆ sprzyjają temu wyższe dochody, natomiast wykształcenie i grupa społeczno-zawodowa różnicują sposoby zachowania i treść.

Bezczynność - bierne spędzanie czasu w domu lub przy domu

Wśród czynności wymienionych w pytaniu znajdowały się i takie, które polegały na biernym spędzaniu czasu w domu lub przy domu - nie wypełnionym żadnymi konkretnymi zajęciami. Chodzi mianowicie o:

- stanie lub siedzenie przed domem, wyglądanie przez okno [22],
- leżenie w domu i nierobienie niczego [26],
- rozmawianie z sąsiadami [3].

Rozmowy z sąsiadami - jako zachowanie powszechne (92%) i częste dla prawie połowy badanych - może być, oczywiście, składnikiem najrozmaitszych rodzajów czy sfer aktywności ludzi (uzyskane dane wskazują na związki tego zachowania z religijnością, pracami i zajęciami dodatkowymi, zajmowaniem się domem oraz uczestnictwem w kulturze masowej), ale jest najbardziej charakterystyczne dla biernego spędzania czasu. Podobną rolę może też spełniać oglądanie telewizji, które na tyle silnie wiąże się z biernym spędzaniem czasu, że moglibyśmy uwzględnić je tutaj.

Dwie pierwsze czynności nie są tak powszechne, wskazuje na nie mniej niż połowa badanych: często stoi lub siedzi przed domem czy wygląda przez okno tylko 9% ankietowanych, zaledwie 5% często leży w domu i nic nie robi.

Wystawanie lub siedzenie przed domem i wyglądanie przez okno oraz, w pewnym stopniu, nicnierobienie to czynności szczególnie charakterystyczne dla dwóch grup wiekowych - najstarszej i najmłodszej.

Znacznie większy odsetek osób starszych (w wieku 55-64 lata) oraz młodzieży (do 24 lat) niż pozostałych badanych tak spędza czas. Młodzież natomiast wyraźnie rzadziej niż inni rozmawia z sąsiadami.

Na wsi i w małych miastach (do 20 tys. ludności) wystawanie przed domem czy wyglądanie przez okno jest bardziej powszechne niż w większych miejscowościach, choć odsetek osób, które deklarują, że robią to często nie różni się tak wyraźnie w poszczególnych typach miast. Także na wsi oraz w małych miastach (do 20 tys. ludności) znacznie więcej osób i częściej rozmawia z sąsiadami. Są to przejawy więzi społecznych i pewnego stylu życia charakterystycznego dla małych społeczności lokalnych.

Wszystkie trzy rodzaje czynności są, ogólnie rzecz biorąc, częstsze wśród osób z niższym wykształceniem, niskimi dochodami i niższym statusem społeczno-zawodowym. Ponadto wyglądanie przez okno czy wystawanie przed domem to czynności typowe dla osób niepracujących zawodowo - szczególnie rencistów i emerytów, gospodyń domowych - niż pracujących.

Bierne spędzanie czasu, nie wypełnione wyraźnie określoną czynnością, jest więc bardziej charakterystyczne dla:

- ◆ mieszkańców wsi i małych miast,
- ◆ osób mających niższe wykształcenie i status społeczno-zawodowy,
- ◆ niepracujących zawodowo,
- ◆ młodzieży (z wyjątkiem rozmów z sąsiadami).

Aktywność w organizacjach, instytucjach i środowisku społecznym

Czynności należące do tej grupy, polegające na działaniu w organizacjach formalnych, instytucjach o różnym charakterze, w środowisku pracy i miejscu zamieszkania, składają się na to, co można ogólnie określić aktywnością społeczną i obywatelską. Należą tu następujące zajęcia:

- robienie jakichś rzeczy społecznie w sąsiedztwie, gminie [33],
- branie udziału w różnych inicjatywach w zakładzie pracy [34],
- udzielanie się w szkole [35],
- opiekowanie się kimś starszym, chorym lub niepełnosprawnym spoza rodziny [36],
- robienie czegoś dla ludzi bez pracy [39],
- działanie w towarzystwie zawodowym [42],
- podpisywanie, pisanie petycji w różnych sprawach [43],
- działanie w zarządzie, radzie, Komitecie [45],
- działanie w związkach zawodowych [46],
- działanie w teatrze amatorskim, klubie kultury [47],
- działanie w partii politycznej [48].

Znaczną część tych czynności podejmuje w ogóle lub często niewielki odsetek badanych. Wszystkie rodzaje "działania" na jakimś polu oraz podpisywanie czy pisanie petycji w różnych sprawach deklaruje jako częste niewielki (do 5% w przypadku towarzystwa zawodowego) odsetek

respondentów, a w niektórych przypadkach (działanie w partii politycznej, teatrze amatorskim, klubie kultury) - mniej niż 1%. Działania takie podejmuje w ogóle 2-13% badanych, a inne, choć bardziej powszechne - nie więcej niż po 25% ankietowanych. Warto przypomnieć, że tak samo było z aktywnością o podobnym charakterze, związaną z innymi sferami życia - robieniem różnych rzeczy w parafii i organizowaniem sportu.

W zasadzie jest to aktywność równie charakterystyczna dla mężczyzn, jak i kobiet. Nieco tylko większy odsetek kobiet niż mężczyzn opiekuje się kimś starszym, chorym lub niepełnosprawnym spoza rodziny, udziela się w szkole (dzieci), nieco większy odsetek mężczyzn działa w towarzystwie zawodowym, a wyraźnie większy - pracuje społecznie w sąsiedztwie, gminie (co może wynikać z rodzaju tych czynności), bierze udział w różnych inicjatywach w zakładzie pracy (ale mniejszy odsetek kobiet pracuje). W innych przypadkach różnice są niewielkie.

Aktywność ta jest wyraźnie częstsza wśród osób w wieku średnim (35-54 lata), a więc w okresie pewnej stabilizacji życiowej. Młodzież (do 24 lat) nieco częściej niż inne grupy działa w teatrze amatorskim, klubie kultury oraz równie często, jak osoby w wieku 35-44 lata, udziela się w szkole, co ma z pewnością inny charakter - związany z chodzeniem jeszcze do szkoły. Działanie w partii politycznej nie różnicuje się w zależności od wieku.

Niektóre rodzaje aktywności są charakterystyczne dla małych miast (do 20 tys. ludności), podejmuje je większy (choć czasem niewiele) odsetek mieszkańców: opiekowanie się kimś spoza rodziny, robienie czegoś społecznie w sąsiedztwie lub gminie, udzielanie się w szkole, działanie w teatrze amatorskim czy klubie kultury. Wynikać to może z silniejszych więzi społecznych i potrzeb, o które troszczyć się muszą sami mieszkańcy w ramach społeczności lokalnej.

Podejmowanie różnych inicjatyw w zakładzie pracy, działanie w stowarzyszeniu zawodowym czy związkach zawodowych jest charakterystyczne dla mieszkańców miast. Jeśli chodzi o aktywność (generalnie bardzo niską) w partiach politycznych, to nie ma istotnych różnic między mieszkańcami miast i wsi.

Mieszkańcy wsi oraz małych miast wyróżniają się natomiast działalnością społeczną w sąsiedztwie czy gminie.

Aktywność społeczna i obywatelska bardzo wyraźnie wiąże się z wykształceniem. Dla wszystkich rodzajów aktywności charakterystyczne jest, że im wyższe wykształcenie, tym większa aktywność.

Zróznicowana jest też aktywność poszczególnych grup społeczno-zawodowych, rośnie ona - poczynając od rolników, robotników niewykwalifikowanych i wykwalifikowanych, pracowników fizyczno-umysłowych, pracowników umysłowych niższego szczebla - aż do inteligencji i kadry kierowniczej. Prywatni przedsiębiorcy lokują się na ogół w pobliżu pracowników umysłowych niższego szczebla lub pracowników fizyczno-umysłowych (ale największy odsetek przedsiębiorców uważa, że robi coś dla ludzi pozostających bez pracy). Wśród rolników znacznie więcej jest jednak osób robiących coś społecznie w sąsiedztwie lub gminie. Opiekują się oni kimś spoza rodziny w takim samym stopniu, jak kadra kierownicza i inteligencja; sytuują się za inteligencją i przedsiębiorcami, jeśli chodzi o udzielanie się w szkole i robienie czegoś dla bezrobotnych, wyprzedzają robotników i pracowników fizyczno-umysłowych w działaniu w zarządach, radach czy komitetach.

Aktywność wydaje się więc być związana z potrzebami i rolami społecznymi osób aktywnych (np. udzielanie się kobiet w szkole lub opiekowanie się kimś spoza rodziny), ich wykształceniem, pozycją społeczno-zawodową oraz środowiskiem, w którym żyją. W organizacjach o charakterze ogólnospołecznym, jak partie polityczne, aktywnych jest bardzo mały odsetek badanych. Aktywność młodzieży ma ograniczony, swoisty charakter (szkoła, teatr amatorski, klub kultury).

Różne środowiska społeczne - wieś, miasto (małe, duże) - są obszarami o pewnych wyróżniających je rodzajach aktywności, związanych z ich charakterem i infrastrukturą instytucjonalno-organizacyjną (np. częstsze w miastach działanie w organizacjach zawodowych czy branie udziału w inicjatywach w zakładzie pracy; udzielanie się w szkole lub np. klubie kultury w małych społecznościach lokalnych, a zwłaszcza działalność społeczna w sąsiedztwie

i gminie na wsi, w małych miastach). Zwraca przy tym uwagę poziom aktywności rolników -pod wieloma względami wyższy niż niektórych innych grup społeczno-zawodowych.

Dodajmy, że tego rodzaju aktywności życiowej - o podobnym, społecznym charakterze (robienie czegoś w parafii, organizowanie sportu) - sprzyjały także wykształcenie i przynależność do wyższych grup społeczno-zawodowych.

Aktywność społeczna i obywatelska wyraźnie wiąże się z:

- ◆ charakterem środowiska społecznego, potrzebami i pełnionymi rolami społecznymi,
- ◆ średnim wiekiem (35-54 lata),
- ◆ wyższym statusem społeczno-zawodowym i wykształceniem.

Z A Ł A C Z N I K

Tabela 1. Czynności wykonywane przez ankietowanych (czasem i często łącznie) - od najpowszechniejszych do tych, które podejmuje, według własnej opinii, najmniejszy odsetek badanych.

w procentach

	Często	Czasem	Bardzo rzadko (nigdy)
1. Oglądam telewizję	74	23	3
2. Odwiedzam rodzinę	49	47	4
3. Rozmawiam z sąsiadami	46	46	8
4. Robię zakupy	63	27	10
5. Czytam gazety, tygodniki	52	38	10
6. Słucham radia	58	32	10
7. Spotykam się towarzysko z przyjaciółmi, kolegami	33	53	14
8. Słucham muzyki w domu	46	39	14
9. Chodzę do kościoła	48	37	15
10. Modlę się	44	39	17
11. Zajmuję się domem (gotuję, sprzątam)	59	22	19
12. Czytam książki (nie tylko fachowe)	32	43	25
13. Majsterkuję, robię różne rzeczy w domu	33	38	29
14. Hoduję kwiaty, rośliny	46	25	30
15. Rozwiązuję krzyżówki i inne gry tego rodzaju	30	37	34
16. Chodzę na spacer z dziećmi, wnukami; bawię się z nimi	31	34	34
17. Wyjeżdżam z domu (do pracy, załatwiać sprawy)	34	31	35
18. Załatwiam sprawy w urzędach	14	50	35
19. Robię różne rzeczy na działce, przy samochodzie itp.	34	29	37
20. Remontuję albo urządzam mieszkanie	16	46	37
21. Czytam różne raporty gospodarcze, kursy, notowania	15	31	54
22. Stoję lub siedzę przed domem, wyglądam przez okno	9	37	54
23. Piję (piwo, wódkę, wino)	4	40	56
24. Szyję	11	31	58
25. Dorywczo pracuję na roli, uprawiam ziemię	23	19	58
26. Leżę w domu i nic nie robię	5	33	62
27. Pracuję, żeby coś ekstra "dorobić" do pensji (zasilku, renty)	15	22	63
28. Kibicuję "na żywo" jakiejś drużynie, zawodnikom	10	21	69
29. Uprawiam sport	8	23	69
30. Chodzę do kawiarni, restauracji	5	24	71
31. Chodzę do teatru, kina, na wystawy, koncerty	5	24	71
32. Uczę się czegoś dodatkowo (np. języka, pracy na komputerze, jazdy samochodem)	10	18	72
33. Robię jakieś rzeczy społecznie w sąsiedztwie, gminie	5	21	74
34. Biorę udział w różnych inicjatywach w zakładzie pracy	8	16	73
35. Udzielam się w szkole	6	20	74
36. Opiekuję się kimś starszym, chorym lub niepełnosprawnym spoza rodziny	9	16	75
37. Chodzę na dyskoteki, inne zabawy	6	18	76
38. Robię różne rzeczy w parafii	4	19	76
39. Robię coś dla ludzi bez pracy (bezrobotnych)	3	16	81
40. Robię coś przy organizowaniu sportu	3	12	85
41. Łowię ryby, poluję	5	9	86
42. Działam w towarzystwie zawodowym	5	9	87
43. Podpisuję, piszę petycje w różnych sprawach	2	9	88
44. Buduję dom	4	6	89
45. Działam w zarządzie, radzie, Komitecie	4	5	90
46. Działam w związkach zawodowych	2	5	93
47. Działam w teatrze amatorskim, klubie kultury	1	3	96
48. Działam w partii politycznej	1	1	98

Uwaga: podane procenty nie zawsze sumują się do 100, ponieważ w tabeli nie uwzględniono braku danych.